

валіни методологічного аналізу, 2) формування та розвиток циклів, 3) стимулювання чи блокування окремих етапів і ланок.

ДО ТЕОРІЇ ОХОРОНИ ДИКОЇ ФЛОРИ

В. І. Шанда, Е. О. Євтушенко

Криворізький державний педагогічний університет

Еволюційна та природоохоронна парадигми промислової ботаніки (Шанда, 1999) широко змикаються з сучасними проблемами охорони генофонду (ГФ) дикої флори (ДФ)

Основні контури теорії охорони ГФ ДФ ще не визначені. Вона може охоплювати досить багато різних галузей ботаніки і стати однією з основ охорони рослинного покриву. ГФ ДФ України повинен усе більше сприйматися й усвідомлюватися як природна національна цінність, що вимагає невідкладних теоретичних та прикладних фітологічних і фітоценологічних розробок. ГФ як одне з основоположних понять популяційної генетики часто тлумачиться досить довільно й широко. Часом воно ототожнюється з популяційним і видовим складом царств органічного світу або, взагалі, з

певними таксонами, видовою різноманітністю, зі складом цінних, рідкісних чи зникаючих видів, які взяті або мають бути взяті під охорону. ГФ як сукупність, набір, пул генів певної популяції має бути збережений разом з організмами – носіями унікальних генів та ареалами-осередками, де такі популяції поки що збереглися в природі, не виключаючи заходи щодо консервації статевих клітин, культур соматичних клітин і тканин, їх біотехнологічного відтворення та розмноження.

На фоні значних порушень фізико-хімічного стану природного середовища, локальних та регіональних, техногенних та радіогенних екстремумів особливо актуалізуються термінові заходи щодо захисту ГФ народу та органічного світу України, в якому ДФ належить провідне місце. У суто генетичному розумінні теорію та практику збереження ГФ слід значно розширити за межі заходів природовикористання та охорони рослинного покриву й угруповань.

Виявлені та мало з'ясовані наслідки модифікаційної та мутагенної дій агентів і факторів забруднення середовища, знищення природної рослинності, її розчленування призводять до втрати цінних генів. Спонтанний добір в антропо змінених утвореннях визначає фенотипічну динаміку в популяціях дикорослих рослин, тобто підвищуючи селективну цінність генів антропофілії, синантропності, антропотолерантності у збереженні генотипів з певними комбінаціями генів, забезпечує відносну (поки що) просторово-часову стійкість рослин ДФ.

Неоднакова екологічна, ценотична та еволюційна цінність генотипів, значна гетерогенність, ізольованість ценопопуляцій в осередках ДФ ускладнюють вивчення сумарного ГФ більшості видів. Значна поліморфність популяцій ДФ, наявність модифікацій, морфозів, генокопій радіо- та техногенного походження маскують мутації, ускладнюють вивчення змін у ГФ.

Безумовно, що ГФ ДФ об'єктивно еволюціонує упродовж антропогенезу та техногенезу в напрямку збереження генів антропотолерантності, спадкових комбінацій в генотипах, що забезпечують синантропність.

Цілі практичного застосування теорії ГФ полягають: 1) знаходженні генів антропотолерантності; 2) збереженні генотипів багаторічних рослин; 3) підтриманні природних цінних композицій поліморфізму популяцій ДФ; 4) розробці методів штучного добору в популяціях дикорослих форм; 5) визначенні умов підтримання, збереження генетичної поліморфності кожного рослинного виду і, особливо, цінних.

В обґрунтуванні охорони ГФ ДФ слід виділити такі напрямки, як: 1) теорія популяційної біології; 2) екологічна генетика; 3) загальні принципи охорони рослинності.

Дослідження динаміки ГФ популяцій ДФ необхідно тісно пов'язувати з їх еко- та ценодинамікою, які особливо відчутно відбивають антропогенні впливи.

У популяційній біології рослин ДФ особлива роль належить популяційній генетиці, першочерговим завданням якої є вивчення та визначення генетичної структури, фенетики та динаміки популяцій, їх генетичного дрейфу, натиску антропообумовлених мутацій.

Такі феномени сучасного флорогенезу, як синантропізація, рудералізація, антропотолерантність, адвентивність на основі антропохорії та мікроеволюційні явища в популяціях багатьох видів ДФ – мало вивчені з погляду генетики. Збіднення ГФ означає зменшення інформативності системи національної флори. Заходи щодо збереження ГФ ДФ України повинні включати: 1) аналіз генетичної структури популяцій цінних, рідкісних, зникаючих, малочисленних видів; 2) фенетику зникаючих, деградуючих видів; 3) поглиблення каріосистематики антропотолерантних форм; 4) диференційоване підсилення охорони найменш антропотолерантних та гетерогенних популяцій; 5) порівняльний аналіз поліморфізму в місцевих популяціях; 6) флористико-генно-таксономічний підхід; 7) вивчення успадкованості в популяціях; 8) генетичний моніторинг у ДФ; 9) створення резерватів, штучне розмноження рідкісних видів; 10) вивчення напрямів мутовання; 11) вивчення гомологічних рядів мінливості; 12) генетичний аналіз адаптацій; 13) вивчення успадкованості генів, що визначають антропотолерантність; 14) вивчення експресивності генів; 15) визначення частотності генів та генотипів у просторово близьких екологічних популяціях.